

გენდერული ნიშნით სქესის შერჩევა საქართველოში

კონტექსტი, მტკიცებულებები, შედეგები და
შესაძლო გადაწყვეტილებები

ანგარიშის რეზიუმე

ანგარიში მომზადებულია UNFPA-ისთვის

კრისტოფ ზ. გილმოტოს მიერ

ნოემბერი

2014

წარმოდგენილი ანგარიში მომზადდა აღმოსავლეთ ევროპის რიგ ქვეყნებში დაბადებისას სქესთა შორის შესაძლო დისბალანსთან დაკავშირებით არსებული მზარდი შემოფოტების შედეგად, რომელიც გენდერული ნიშნით სქესის შერჩევის შესახებ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის 2011 წლის სააგენტოთა შორის განცხადებას (OCHR-ი და სხვები, 2011 წ.) და ევროსაბჭოს საპარლამენტო ასამბლეის (PACE) მიერ, სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპასა და კავკასიაში სქესის პრენატალური შერჩევის შესახებ, იმავე წელს მომზადებულ ანგარიშს მოჰყვა. ევროსაბჭოს საპარლამენტო ასამბლეის რეზოლუცია მოუწოდებს ხელისუფლებასა და საერთაშორისო სააგენტოებს ძალისხმევა მიმართონ სქესის ნიშნით პრენატალური შერჩევის წინააღმდეგ არსებული ფაქტების სისტემური კვლევებისა და პოლიტიკური რეაგირების მეშვეობით (ევროსაბჭო, 2011 წ.).

წარმოდგენილი ანგარიში საქართველოს პირველი სისტემური კვლევაა და დაბადებისას სქესთა შორის შესაძლო დისბალანსის შესახებ მტკიცებულებების სიღრმისეულ განხილვას ისახავს მიზნად. კვლევა ეყრდნობა სხვადასხვა წყაროებს, არსებული სოციალურ-ეკონომიკური და ანთროპოლოგიური კვლევების, და ასევე უკანასკნელი სტატისტიკური და ხარისხობრივი მაჩვენებლების გამოყენებით. ანგარიშში გამოყენებულია მონაცემები, რომლებიც საქართველოში, 2014 წლის დასაწყისში ჩატარებული ხარისხობრივი კვლევების შედეგად შეგროვდა და ასევე, საქართველოს სტატისტიკის სამსახურის თავდაპირველი მიკრომონაცემები.

საერთაშორისო მდგომარეობის მოკლე მიმოხილვა სქესის პრენატალური შერჩევის საკითხის გლობალურ პერსპექტივაში გაშუქების შესაძლებლობას იძლევა. ბოლო 25 წლის განმავლობაში, აზიისა და აღმოსავლეთ ევროპის ბევრ ქვეყანაში აღინიშნება მამრობითი სქესის ბავშვთა წილის მატება, რაც ძირითადად გამოწვეულია სელექციური აბორტების მზარდი რაოდენობით. ამის ყველაზე თვალსაჩინო დასტურია დაბადებისას სქესთა საშუალო თანაფარდობის ზრდა 105-დან 110-120-მდე (მამრობითი სქესის ბავშვი 100 მდედრობითი სქესის ბავშვზე). ამ ქვეყნების მონაცემებით თვალნათლივ ჩანს, რომ სქესის ნიშნით შერჩევის ფაქტისთვის მნიშვნელოვანია რამდენიმე გადამწყვეტი ფაქტორის არსებობა, კერძოდ, ოჯახებში ვაჟებისადმი უპირატესობის მინიჭება; სქესის დადგენის თანამედროვე ტექნოლოგიების ხელმისაწვდომობა და შობადობის დაბალი დონით განპირობებული ზეწოლა.

დოკუმენტურ მტკიცებულებებზე დაყრდნობით შესაძლებელია აღინიშნოს, რომ საქართველოში არსებული მდგომარეობა მსგავსია იმ ქვეყნებში არსებული სიტუაციისა, სადაც პრენატალური სქესის შერჩევის პრაქტიკა დამკვიდრებულია. საქართველოში სქესთა დარღვეული ბალანსის (SRB) მაღალი მაჩვენებელი 1990-იანი წლებიდან შეინიშნება. ქართულ საზოგადოებაში ფარული უპირატესობა ყოველთვის ვაჟებს ენიჭებოდა, რაც ძირითადად განპირობებულია მამაკაცი მემკვიდრის საჭიროებით. ვაჟიშვილის ყოლის დაჟინებული სურვილი მჭიდროდ უკავშირდება ქვეყანაში გაბატონებულ პატრიარქალურ სისტემას, ვაჟების განსაკუთრებულ როლს ხანდაზმულთა მოვლა-პატრონობის კუთხით და გვარის გაგრძელების მოთხოვნას. სიღრმისეული

დემოგრაფიული ანალიზი აჩვენებს, რომ პატრილოკალური თანაცხოვრება, მართლაც, ქვეყანაში ოჯახის ტიპიურ დამახასიათებელ ნიშან-თვისებას წარმოადგენს. ფერტილური ქცევის დამატებითი ანალიზი, მოსახლეობის აღწერის დისეგრიგირებულ მონაცემებზე დაყრდნობით ასევე აჩვენებს, რომ ვაჟიშვილის არყოლა მნიშვნელოვნად ზრდის შემდგომ ფერტილობას. მაგალითად, აღნიშნულია, რომ მოსახლეობის მესამედი მესამე შვილს მხოლოდ ვაჟის შეძენის სურვილით აჩენს. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ოჯახები საქართველოში რეპროდუქციულ სტრატეგიებს არეგულირებენ ვაჟიშვილის შეძენის მიზნით. საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვებთან შედარებით, აღნიშნული ფაქტი განსაკუთრებით ადასტურებს რაოდენ დიდი მნიშვნელობა ენიჭება საზოგადოებაში ვაჟიშვილის ყოლას.

ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ვაჟიშვილის ყოლის სურვილის დაკმაყოფილებას წყვილები ახერხებდნენ მოქნილი ფერტილობის რეჟიმის მეშვეობით, როდესაც შვილებს ვაჟის შეძენამდე აჩენდნენ. თუმცა, საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, შობადობის დონე ყველაზე დაბალ ნიშნულამდე დაეცა (1.5 ბავშვი ერთ ქალზე). ამას, თავის მხრივ, შედეგად მოჰყვა ისიც, რომ სულ უფრო მეტმა წყვილმა დაიწყო შობადობის კონტროლის საშუალებების გამოყენება და, მათ შორის, აბორტი არასასურველი ორსულობის შეწყვეტის ყველაზე გავრცელებული მეთოდი იყო ჯერ კიდევ საბჭოთა დროიდან. გარდამავალი პერიოდის დაწყებამ დააჩქარა კლინიკებისა და საავადმყოფოების მოდერნიზების პროცესი და 1991 წლიდან თანამედროვე ტექნიკის საზღვარგარეთიდან შემოტანამ მნიშვნელოვნად შეცვალა საქართველოში რეპროდუქციული მომსახურების ხარისხი. კერძოდ, პრენატალური სქესის დიაგნოსტიკა ჩვეულებრივ პროცედურად იქცა, რომელსაც კერძო სამედიცინო დაწესებულებები ორსულ დედებს თავაზობდნენ. ქვეყნის ისტორიაში პირველად, ულტრაბგერითი გამოკვლევისა და აბორტის ხელმისაწვდომობამ შესაძლებელი და ხელმისაწვდომი გახადა სქესის პრენატალური შერჩევა, რამაც საქართველოში წყვილებს ოჯახების ზომის შემცირებისა და გენდერული შემადგენლობის შერჩევის შესაძლებლობა მისცა.

წარმოდგენილი ანგარიში მოიცავს სქესთა შორის დისბალანსის დემოგრაფიულ მონაცემთა სისტემატურ განხილვას. აღნიშნული მოითხოვს სტატისტიკურ წყაროთა სახისა და ხარისხის წინასწარ განხილვას, განსაკუთრებით იმ საიმედო წყაროთა შეზღუდული რაოდენობის გათვალისწინებით, რომლებიც ხელმისაწვდომია სქესთა შორის დისბალანსის კვლევისთვის. ერთადერთი ამომწურავი წყარო 2002 წლის მოსახლეობის აღწერის მონაცემებია, რომლებიც მხოლოდ 2002 წლამდე პერიოდს ჰფენს ნათელს. დაბადების რეგისტრაციის სისტემა საგრძნობლად გაუარესდა 1990-იანი წლების შუა პერიოდიდან და ეს მონაცემები ხელმისაწვდომი და ხარისხიანი მხოლოდ 2005 წლიდან გახდა. ცალკეული დემოგრაფიული კვლევები ეფუძნება მეტისმეტად მცირე ზომის შერჩევის ნიმუშებს იმისათვის, რომ საიმედო წყაროდ მივიჩნიოთ მამრობითი სქესის ბავშვთა რიცხოვნობის შესაფასებლად. სანდო დემოგრაფიული ჩანაწერთა არარსებობა ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზია, რომლის გამოც დაბადებისას სქესთა შორის არსებული დისბალანსის შესახებ ზუსტი ინფორმაცია დაგვიანებით მიიღება.

თუმცა, დემოგრაფიულ წყაროთა ერთობლივი განხილვის შედეგად აშკარად შეინიშნება დაბადებისას სქესთა შორის თანაფარდობის დარღვევის ზრდა 1990-იანი წლების დასაწყისიდან. აღნიშნული ზრდა ზუსტად ემთხვევა ქვეყნის დამოუკიდებლობის მოპოვების პერიოდს და შობადობის დონის მომდევნო ვარდნასა და პრენატალური სქესის შერჩევის თანამედროვე საშუალებათა გამოჩენას. ბევრი წყვილი მიმართვდა სქესის შერჩევის მეთოდით შობადობის შემცირების პრაქტიკას, სურდათ რა შობადობის შემცირება ვაჟის გაჩენის შესაძლებლობისთვის საფრთხის შექმნის გარეშე. დაბადებისას სქესთა თანაფარდობა თანდათანობით გაიზარდა 1990 წელს დაფიქსირებული ბიოლოგიური დონიდან და 21 საუკუნის დასაწყისში თანაფარდობამ მიაღწია 112 – 114 (112-114 მამრობითი სქესი ბავშვი ყოველ 100 მდედრობითი სქესის ბავშვზე). დაბადებისას სქესთა დარღვეული ბალანსი რამდენიმე წლის განმავლობაში უცვლელი დარჩა, მაგრამ შემდგომ კლების ტენდენცია ფიქსირდება. ბოლო მონაცემების მიხედვით, ამჟამად იგი 110-ზე (110 მამრობითი სქესი ბავშვი ყოველ 100 მდედრობითი სქესის ბავშვზე) ნაკლებია. მოცემული დონე გაცილებით უფრო დაბალია, ვიდრე აზერბაიჯანსა და სომხეთში, მაგრამ ჯერ-ჯერობით ვერ ვივარაუდებთ გაგრძელებას თუ არა აღნიშნული კლების ტენდენცია.

სქესთა შორის არსებული დისბალანსის ერთ-ერთი ყველაზე გამოკვეთილი მახასიათებელია მისი კავშირი შობადობის პარიტეტის ფაქტორთან. პირველი და მეორე შვილის შემთხვევაში სქესთა თანაფარდობა სულ ოდნავ აღემატება ნორმალურ დონეს. შემდგომი შობადობა კი დაბადებისას სქესთა თანაფარდობის დონეების ცდომილებით ხასიათდება, რომლებიც ხშირად 140-ს აღწევს (140 მამრობითი სქესის ბავშვი ყოველ 100 გოგონაზე). ჩვეულებრივ, ორჯერ ზედიზედ გოგონას გაჩენის შემდეგ, მშობლებს სურთ მესამე შვილის გაჩენა და მიმართავენ სქესის შერჩევის მეთოდს. ბოლო მონაცემების თანახმად, პირველი და მეორე ბავშვის დაბადება ასევე მნიშვნელოვნად უწყობს ხელს დაბადებისას სქესთა შორის საერთო დისბალანსს. სქესთა თანაფარდობის დამატებითმა ანალიზმა ასევე გამოაშკარავა რამდენიმე განსხვავება სოციალური კლასების, რეგიონების, ეთნიკური ჯგუფების და ქალაქად თუ სოფლად მაცხოვრებლებთან მიხედვით. თბილისსა და უფრო მაღალი განათლების დონის მქონე რეგიონებს ეს პრობლემა ნაკლებად ეხება სოფელსა და ტრადიციულ რეგიონებთან შედარებით, სადაც ოჯახის შემადგენლობაში ვაჟიშვილის ყოლა კრიტიკულ ელემენტს წარმოადგენს. მამრობითი სქესის ბავშვთა მაღალი რიცხოვნობა მჭიდროდ არის დაკავშირებული იმ ფაქტთან, რომ დღეს ვაჟებს უფრო დიდ უპირატესობას ანიჭებენ, ვიდრე ადრე. ამასთანავე, ქვეყანაში არ არსებობს მოსახლეობის ისეთი ჯგუფი, რომელიც პრენატალური გენდერული დისკრიმინაციისგან სრულიად თავისუფალი იქნებოდა.

2014 წელს ჩატარებული დიდი მოცულობის ხარისხობრივი კვლევები ვაჟისთვის უპირატესობის მინიჭებასთან დაკავშირებული დამოკიდებულებებისა და ქცევის შესახებ ინფორმაციის პირველი ყოვლისმომცველი წყარო გახდა. კვლევები გვიჩვენებს, რომ საქართველოს მოქალაქეები ნაკლებად ინფორმირებულები არიან დაბადებისას სქესთა შორის დისბალანსის არსებობისა და მისი სიდიდის შესახებ. ამასთანავე, კვლევები ადასტურებს იმ ფაქტს, რომ საზოგადოების დიდ სეგმენტებში კვლავაც იგრძნობა ვაჟების ყოლის მოთხოვნილება. კვლევების მონაწილეები ასევე განმარტავენ, თუ როგორ

ცდილობენ ოჯახები ვაჟიშვილის ყოლის მოთხოვნების დაკმაყოფილებას ოჯახის ზომის ზედმეტად გაზრდის გარეშე. როგორც მოსალოდნელია, გოგონების გაჩენის შემდეგ, შერჩევითი აბორტი ძირითადი საშუალებაა ბიოლოგიური შემთხვევითობის გამოსარიცხად. ვაჟების გაჩენასთან დაკავშირებით მიმდინარე მდგომარეობაზე სქესის შერჩევის რომელიმე სხვა ძველი თუ თანამედროვე მეთოდი რამდენადმე სერიოზულ ზეგავლენას არ ახდენს. თუმცა, აღნიშნული ვითარება შესაძლოა შეიცვალოს, როდესაც ახალი ტექნოლოგიები ხელმისაწვდომი გახდება. სქესისადმი აღნიშნული მიდგომას ხშირად ქართული (ან კავკასიური) მენტალიტეტის ნაწილად მიიჩნევენ. დამკვიდრებული წეს-ჩვეულებები და პატრიარქალური ნორმები მნიშვნელოვან ზეგავლენას ახდენს წყვილებზე გააჩინონ ვაჟი. თუმცა, ოჯახური ტრადიციების გარდა, ვაჟიშვილის მოთხოვნის დღეს გამყარებულია იმ ფაქტითაც, რომ ოჯახს უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება: გარდამავალ პერიოდში ოჯახის ინსტიტუტი მნიშვნელოვანი ბუფერის როლს ასრულებდა, რომელმაც შესაძლებელი გახადა რთულ ეკონომიკურ და პოლიტიკურ სიტუაციასთან გამკლავება. ბევრ ოჯახისთვის ვაჟიშვილის არყოლა შესაძლოა წარმოადგენდეს მნიშვნელოვან ფაქტორს, რაც მათ უფრო დაუცველს ხდის ისეთი სახის სოციალურ-ეკონომიკური რყევების წინაშე, რომელიც ქვეყანაში მრავალმა ოჯახმა განიცადა გასული 20 წლის განმავლობაში.

გარდა იმისა, რომ სქესის პრენატალური შერჩევა წარმოადგენს გენდერული დისკრიმინაციის რადიკალურ სტრატეგიას, მომავალში იგი ასევე გამოიწვევს მოსახლეობის დისბალანსს. ბოლო ათი წლის მანძილზე დაფიქსირებული ტენდენცია შესაძლოა სამომავლო გათვლისათვის იყოს გამოყენებული, რაც ნათელს მოჰფენს დაბადებისას ამჟამინდელი დისბალანსის გრძელვადიან შედეგს. ამისათვის ერთმანეთთან შედარდა განსხვავებული დემოგრაფიული სცენარის ვარიანტები (დაბადებისას სქესთა შორის დისბალანსით ან მის გარეშე) და მათი შედეგები 2050 წლამდე. დემოგრაფიული სიმულაციების მეშვეობით ხდება დაბადებისას სქესთა შორის დარღვეული თანაფარდობის მომავალში მზარდი შედეგების შეფასება, რომელიც მიუთითებს კერძოდ „გამქრალი გოგონების“ და „გამქრალი ზრდასრული ქალების“ მზარდ რიცხოვნობაზე. მართალია ყველა შესაძლო დემოგრაფიული ცვლილებების გათვალისწინება რთულია, მაგრამ დაბადებისას სქესთა შეფარდების სხვადასხვა სცენარების შედეგად მიიღება საკმაოდ განსხვავებული შედეგები, ზრდასრულ მოსახლეობაში სქესთა შორის დისბალანსის თვალსაზრისით - მოსახლეობაში შესაძლოა ჭარბობდეს ახალგაზრდა მამაკაცთა წილი, რისი დაძლევაც მხოლოდ საერთაშორისო მიგრაციის ხარჯზე იქნება შესაძლებელი.

წარმოდგენილი ანგარიში გენდერული ნიშნით სქესის შერჩევის საკითხთან დაკავშირებით სამოქალაქო საზოგადოებაში დისკუსიის დაწყების საშუალებას წარმოადგენს. იგი საქართველოში სქესის ნიშნით შერჩევის პრაქტიკის არსებობასთან დაკავშირებით ხანგრძლივი დავის პირველ სისტემატური კვლევაა, რომლის შედეგადაც შესაძლებელია ქვეყანაში ამ ფენომენის მასშტაბისა და მისი სახესხვაობების სათანადო შეფასება. დიდია იმის ალბათობა, რომ ცვლილების უმთავრესი წყარო იქნება კულტურული მიდგომების შეცვლა, რომელსაც შედეგად მოჰყვება ვაჟისთვის

უპირატესობის მინიჭების კლება. რაც უფრო სწრაფად მოხდება აღნიშნული ტრანსფორმაციები გენდერულ დამოკიდებულებებში, მით უფრო მცირე იქნება დაბადებისას სქესთა შორის დისბალანსის საერთო შედეგები საქართველოს დემოგრაფიულ სტრუქტურებზე მომავალში.

ანგარიშის დასკვნით ნაწილში მოყვანილია მთელი რიგი რეკომენდაციები, სადაც რამდენიმე საკითხზე განსაკუთრებული ყურადღებაა გამახვილებული: ქვეყნის მასშტაბით ვაჟების გაჩენის ტენდენციის დემოგრაფიული მონიტორინგის საჭიროება, ვაჟებისადმი უპირატესობის მინიჭების ცვალებადი კონტექსტის აღქმისათვის მეტი კვლევების განხორციელება, წინამდებარე კვლევის შედეგების ფართო საზოგადოებაში გავრცელება არსებული სიტუაციის შესახებ ცნობიერების ამაღლების მიზნით და ქვეყანაში არსებული გენდერული დისკრიმინაციის აღმოფხვრისათვის ეფექტური პოლიტიკის გამოვლენისათვის მთავარ დაინტერესებულ მხარეებთან კონსულტაციების დაწყების აუცილებლობა.